

Sanja Vulić
Zagreb

GRADIŠĆANSKOHRVATSKA ČAKAVŠTINA KAO JEZIK PREVOĐENJA

Šimun Palatin: **Horvatecki Virgiliuš**, za tisak priredio i priloge o Šimunu Palatinu i djelu napisao Zvonimir Bartolić, Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, Željezno, 2000.

Prelistavajući djela starije hrvatske književnosti, često se možemo susresti i s čakavskim prijevodima ili pak adaptacijama grčkih i rimskih klasika. Susresti pak jedno takvo djelo u gradišćanskohrvatskom prijevodu, i to ne suvremenom nego s početka 19. stoljeća, zaista je rijedak događaj. Upravo to se dogodilo našem vrijednom filologu dr. Zvonimiru Bartoliću 1974. godine, dok je sustavno pregledavao ostavštinu književnika i slavista Pavla Agostona u zapadnomađarskom gradu Sambotelu (mađ. Szombathely). To je istraživanje za dr. Bartolića bilo vrlo plodonosno jer je, na svoju veliku radost, tom prigodom pronašao rukopis gradišćanskohrvatskoga prijevoda Vergilijevih *Ekloga*, pod naslovom *Horvatecki Virgiliuš*. Autor toga prijevoda je svećenik Šimun Palatin, a prijevod je izradio za svoga župnikovanja u zapadnougarskom selu zvanom Stinjaki (koje danas pripada južnom Gradišću u Austriji). Bila je to tim sretnija okolnost uzme li se u obzir da je Pavel Agoston ponajprije bio usredotočen na porapske Slovence (tj. Slovence u području oko rijeke Rabe u jugozapadnoj Mađarskoj), a tek manjim dijelom na obližnje gradišćanske, odnosno zapadnougarske Hrvate. Naravno, dr. Bartolić je želio čim prije upoznati hrvatsku javnost sa svojim zanimljivim otkrićem, ali različite okolnosti, prilike i neprilike tako imanentne ovim prostorima na kojima žive i kulturno djeluju Hrvati, bile su uzrokom gotovo trodesetljetnoga čekanja da taj rukopis bude objelodanjen kao tiskana knjiga. Pritom je veliku ulogu odigrao nakladnik, Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, pod okriljem kojega su u posljednje vrijeme pokrenute mnoge istraživačke i nakladničke inicijative.

Kratka predgovor Palatinovu djelu napisao je gradišćanskohrvatski znanstvenik dr. Nikola Benčić. Osvrće se na kulturni položaj zapadnougarskih Hrvata u doba kada je Palatin prevodio. Ističe da je taj oduševljeni pastoralni i kulturni djelatnik praktički mogao računati na minimalnu čitateljsku publiku, jer osim učitelja i svećenika na spomenutim prostorima nije bilo obrazovanih Hrvata koji bi mogli razumjeti Vergilijevo djelo. Prema tomu, Palatin nije mogao očekivati ni slavu ni materijalni dobitak, pa ipak je uložio golem trud da pretoči Vergilijeve stihove u jezik hrvatskoga puka na zapadnougarskim prostorima.

Poslije predgovora N. Benčića slijedi uvodni rad Z. Bartolića o rimskom klasičnom piscu Publiju Vergiliju Maronu. Uz Vergilijev životopis, autor studije donosi i pregled Vergilijevih djela, a također i podatke o recepciji tih djela u hrvatskoj književnosti općenito.

Sljedeći se prilog istoga autora odnosi na Šimuna Palatina i njegov rukopis. Palatin je bio rodom iz hrvatskoga sela Mjenova (koje danas pripada srednjem Gradišću u Austriji). Po postotku hrvatskoga pučanstva u selu i po hrvatskoj svijesti stanovništva Mjenovo je i danas nedvojbeno jedno od najhrvatskijih sela u Gradišću, ali na žalost to je istodobno i jedno od manjih sela po broju stanovnika. Palatin je pastoralno djelovao u različitim hrvatskim selima. Od 1812. do 1814. bio je kapelanom u, po govoru mješovitom štokavsko-čakavskom, Petrovu Selu (danas u jugozapadnoj Mađarskoj). Od 1814. do 1821. bio je župnikom u već spomenutom čakavskom ikavskom selu Stinjakima, a od 1830. do kraja života g. 1840. u Sepetniku, selu koje je u njegovo doba još bilo hrvatsko, a pripadalo je subetničkoj skupini pomurskih Hrvata u Mađarskoj. Osim prijevoda Vergilija, značajno Palatinovo djelo je i gramatika hrvatskoga jezika, tj. *Slovnica*.

Z. Bartolić je također autorom priloga o Palatinovu prevoditeljskom postupku. Napominje da se pri prevođenju *Ekloga* Palatin oslanjao na mađarski prijevod Vergilija iz pera Józsefa Rájnisza Kőszegija, koji je objavljen g. 1789. pod naslovom *Magyar Virgilius*. Slijedeći Kőszegijev priređivački postupak, Palatin, nakon prijevoda svake pojedine ekloge, donosi opsežno *Razlaganje* u kojem dodatno tumači prevedeni tekst.

Posljednji prilog Z. Bartolića posvećen je jezičnim značajkama Palatinova prijevoda. Napominje da je jezična osnovica Palatinova djela njegov rodni čakavski idiom, dok su stanoviti kajkavski utjecaji rezultat oslanjanja na kajkavsku literaturu koja je u Palatinovo doba bila uobičajeno štivo na gradišćansko-hrvatskom govornom području. Utvrđuje da na Palatinov jezik nisu mogli utjecati pomurski Hrvati jer je prijevod *Ekloga* bio završen prije Palatinova dolaska u selo Sepetnik. Utjecaj rodnoga Palatinova mjenovskoga govora pronalazi u fonološkim realizacijama kao što je npr. dočetno *-l* u glagolskom pridjevu radnom (*pisal*, *vidil*) te svarabaktički vokal uz slogovno *r* (*mertvi*, *perst*).

Nakon tih uvodnih studija slijedi tiskani Palatinov tekst, tj. tiskani prijepis Palatinova rukopisa. Na temelju analize toga teksta moguće je potvrditi postavku Z. Bartolića o jezičnoj osnovici Palatinova rukopisa. Budući da mjenovski govor pripada srednjoločakavskomu dijalektu s ikavsko-ekavskim refleksom jata, ta je jezična podloga jasno prepoznatljiva u Palatina. Ikavski refleks susrećemo npr. u riječima *brig* (str. 36.), *dičak* (str. 43., 58.), *lip* (str. 43.), *rizat*, *riže se* (str. 48.), *bižiš* (str. 52.), *lipa divojčica* (str. 58.), *lipi* (str. 120.), a ekavski npr. u realizacijama *udelali* (str. 36.), *vetri* (str. 52., 58.). Naravno, ikavsko-ekavske realizacije jata susreću se i unutar pojedinih sintagmatskih cjelina, npr. u usporedbenom frazemu *bel kot i mličnjak* (str. 43.). Kao što je Z. Bartolić spomenuo, svarabaktički samoglasnik *e* pred slogovnim *r* redovita je fonološka realizacija, npr. *verbovlje* (str. 35.), *pervo* (str. 36.), *skerb* (str. 43.), *serce* (str. 48.), *zapert* (str. 61.), *smert* (str. 108.). U primjerima sa starim skupom *čr* također se realizira svarabaktički vokal, tj. *čr* > *čer*, npr. *čern* (str. 43.). Dočetno *-l* u glagolskom pridjevu radnom također se redovito ostvaruje, npr. *gonil* (str. 74.), *bil* (str. 79.), *pregrustil*, *pomislil* (str. 108.), *stal*, *pasal* (str. 120.). Tipično čakavski

ostvaraj jest i ikavski refleks jata u umanjenici *drivljice* ‘drvice’ (str. 55.) koji je izveden iz čakavske inačice *drivo* gdje se vokal *i* razvio od jata, dok je za štokavce karakteristična inačica *drvo* (bez jata). Tu je i čakavski prijedlog *va*, nasuprot štokavskom *u*, odnosno kajkavskom *vu*, npr. *Ja sam glede na nje, neg kot je gačeći gusak va zelju* (str. 116.).

Naravno, značajke su srednjočakavskoga dijalekta prepoznatljive i na ostalim jezičnim razinama, a ne samo na fonološkoj. Za ilustraciju, ovom ćemo prigodom izdvojiti samo četiri takve značajke. Prvu od njih predstavljaju oblici s nultim nastavkom u genitivu množine imenica ženskoga roda, npr. *koz* (prema nominativu *koza*) i *ovac* (prema *ovca*) (str. 93.). Druga se značajka odnosi na dativ i lokativ. Kao i u ostalim gradišćansko-hrvatskim tekstovima, u Palatina se oblikom razlikuje dativ od lokativa u pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji, tj. dativ se ostvaruje s nastavkom *-u*, a lokativ s nultim nastavkom, npr. *Damon, komu se je pregrustil žitak, ter je na smert pomislil* (str. 108.); *na komu brigu maslak aliti čemerika trava rodi* (str. 107.). Treća izdvojena morfološka značajka jest završetak *-du* u trećem licu množine prezenta i aorista, npr. *Ovčari bišedu obadva* (str. 49.); *Naj se ne grustidu bar tebi ovce...* (str. 120.). Četvrta su značajka čakavski imperativni oblici bez morfema *i*, npr. u drugom licu: u jednini *tec* ‘teci, tj. trči’, u množini *tecte* ‘tecite, tj. trčite’, pa Palatin piše - *Tecte ko stari željari* (str. 112.).

Iz kajkavske je književnosti Palatin preuzeo oblike kao što je npr. zanijekani prezentski oblik *neje*, zanijekani imperativni oblik *naj* ili pak glagol *popevati* u značenju ‘pjevati’, odnosno imenica *popevka*, npr. *črede gonil neje nigdor* (str. 74.); *Naj se ne grustidu bar tebi ovce...* (str. 120.); *Da bi nam onakove versuše popeval kot ti* (str. 116.); *Prosim ada tebe, naj se ni tebi ne grustidu ovce, ter ovčarov popevke, oh veliki poeta! Naj ti pastirov ne zahiti, ar znaš da su i veliki ljudi ovce pasli...* (str. 123.). Čakavsko-kajkavski kontakt prepoznatljiv je u sintagmama tipa *Naj se ne grustidu...*

Leksičke realizacije kao što je npr. *kuf* u značenju ‘labud’ također potvrđuju Palatinovo oslanjanje na stariju hrvatsku književnost općenito, a ne samo na kajkavsku, npr. *kufi, to je labude ptice* (str. 116.); *labude, od ki stari poete velidu da spevadu, i ove jesam ja z imenom kufi prestavil* (str. 116.). U skladu sa starohrvatskom tradicijom Palatin rabi i riječ *luka* u značenju ‘livada, sjenokoša’, npr. *Ovdeka ladni su zdeniči hoj, meke trave Likori! Luke takaj.* (str. 121.); *ladni zdenci, meke trave, lipe luke* (str. 124.).

Kao što je uobičajeno u starijoj hrvatskoj književnosti, Palatinov tekst karakteriziraju brojni kontaktni sinonimi, npr. *pripravlja baklju alliti luč* (str. 107.); *strancline aliti verce* (str. 109.); *zdenac, aliti zvirališće* (str. 120.); *Lipoga jata ali črede čuvar sam bil* (str. 79.). Zanimljivo je da Palatin riječi *jato*, *čreda* i *šereg* rabi kao sinonime u značenju ‘stado’, npr. *kozji šereg* (str. 43.); *Dametaš ter Menalkuš jesu jedan drugoga bliže črede pasli.* (str. 49.); *Tirziš, pak Koridon svoje k jednu šerege, Tirziš ovac, Koridon koz* (str. 93.); *ovčji ter kozji šereg* (str. 107.); *ovči šereg* (str. 120.). Kao što je poznato, u današnjem se suvremenom književnom jeziku riječ *jato* ustalila u značenju ‘skupina ptica’. U gradišćansko-hrvatskom je i danas uobičajena riječ *šereg* u značenju ‘jato’, a rjeđe u značenju ‘krdo’, dok se riječ *čreda* / *črieda* rabi u značenjima ‘stado’ i ‘krdo’. Naravno, i glavnina ostaloga leksika u Palatina je tipično gradišćansko-hrvatska, a ovom ćemo prigodom izdvojiti tek imenicu

slap u značenju 'val' i *ubrov* u značenju 'obala': *niti z-slapi udrene ubrovi šumenje* (str. 81.).

Palatinov jezik karakteriziraju i neke zanimljive realizacije pri tvorbi riječi, npr. pridjev *morjanski* 'morski', *morjanska pina* 'morska pjena' (str. 117.) sa sufiksom *-anski*, koji je izveden od opće gradišćanskohrvatske imenice *morje*. Zanimljiva je i tvorba zbirne imenice *zvezdišće* u značenju 'zvijezde' (str. 117.) sa sufiksom *-išće*.

Dio ovdje navedenih riječi uvršten je i u popratni *Tumač manje poznatih riječi* koji je postponiran Palatinovu tekstu. Iza toga slijedi tumač vlastitih imena koja se spominju u tekstu, također iz pera Z. Bartolića, a zatim cjelovita preslika izvornoga Palatinova rukopisa. Knjiga završava sažetcima na hrvatskom, njemačkom i mađarskom jeziku.

Na kraju možemo zaključiti da je pronalaskom Palatinova rukopisa gradišćanskohrvatska književna baština značajno obogaćena, dok u povijesti hrvatske književnosti u cjelini to djelo također ne bi smjelo biti zanemarivano. Zahvaljujući maru i znanju dr. Zvonimira Bartolića, to je djelo postalo dostupno svima zainteresiranima koji ga u ovoj, suvremenom grafijom tiskanoj verziji mogu čitati bez poteškoća.